

УДК 378.973

М. О. КНЯЗЯН

доктор педагогічних наук, професор
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено сутність та структуру науково-дослідної діяльності майбутніх учителів іноземних мов. Розкрито педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до цієї діяльності. Охарактеризовано фази та вектори системи впровадження науково-дослідної діяльності студентів. Наведено приклади дослідницьких завдань.

Ключові слова: науково-дослідна діяльність, майбутній учитель-філолог, дослідницьке завдання.

Одним із найважливіших завдань розвитку вищої освіти є формування наукового світогляду особистості майбутнього вчителя, підвищення його професіоналізму, виховання в нього прагнення й здатності до постійного саморозвитку та самовдосконалення. В цьому контексті пріоритетного значення набуває розробка теоретичних засад, технологій та технік підготовки майбутніх учителів-філологів до науково-дослідної діяльності. Ця проблема пов'язана з такими важливими завданнями, як активізація творчого потенціалу студентів, формування в них дослідницької, методологічної, професійно-педагогічної культури, науково-пізнавальної, соціолінгвістичної та інформаційно-технологічної компетентностей.

Аналіз наукового фонду з означеної проблеми дає змогу виокремити такі провідні аспекти її вивчення: висвітлення методологічного базису професійного становлення вчителів (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, О. Савченко, Т. Сущенко); розкриття теоретичних засад та методів організації науково-дослідної діяльності майбутніх філологів (Н. Кічук, М. Князян, Л. Сущенко); характеристика особливостей професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей (М. Васильєва, О. Григорович, Л. Лунгу, О. Хромченко, Я. Черньонков).

Утім, питання про сутність, структуру та засоби організації науково-дослідної діяльності майбутніх учителів іноземних мов потребує більш глибокого висвітлення. Отже, **метою статті** є розкрити систему підготовки студентів до науково-дослідної діяльності студентів філологічних факультетів, завданнями – висвітлити сутність цієї діяльності, її компонентний склад, охарактеризувати фази й вектори її впровадження в процес професійної підготовки майбутніх учителів філологічного профілю.

Аналіз наукових праць [1–5] дав нам можливість дійти висновку, що науково-дослідну діяльність майбутніх учителів філологічних спеціальностей доцільно розглядати як діяльність пізнавально-творчого характеру, яка передбачає розробку наукового апарату дослідження (предмета, об'єкта, мети, завдань, гіпотези, методів тощо), теоретичний аналіз та система-

тизацію наукових позицій, порівняння і класифікацію різних феноменів, аргументацію власного бачення шляхів вирішення проблеми, формулювання висновків. Наголосимо, що науково-дослідна діяльність майбутнього вчителя-філолога розгортається за такими двома провідними напрямками, як філологічний (лінгвістика, література) та педагогічний (теорія виховання, дидактика, методика навчання мови та літератури). Нижче розглянемо компоненти та засоби їх формування саме для педагогічного напрямку окресленої діяльності.

До структури науково-дослідної діяльності зараховуємо такі компоненти, як мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуально-операційний, рефлексивний. Мотиваційно-ціннісний компонент віддзеркалює систему мотивів, які відображаються в інтересах, цінностях, життєвих цілях, переконаннях, ідеалах. Змістовий компонент відображає науково-педагогічну інформацію академічного та практично-орієнтованого сегментів, де структуру академічного сегмента становлять методологічний, історичний, теоретичний, технологічний блоки інформації, а структуру практично-орієнтованого – методичний, суб'єктно-комунікативний і змістово-рольовий блоки. Процесуально-операційний компонент передбачає оволодіння студентом комплексами дослідницьких дій, принципово важливими з яких є розробка вихідної бази дослідження, вивчення теоретичної інформації, проведення констатувального й контрольного етапів експерименту, розробка програми формування експерименту, аргументація власної позиції, узагальнення експериментальних даних, прогнозування наслідків дослідження, оформлення результатів наукового пошуку. Рефлексивний компонент передбачає самоаналіз та самооцінку, визначення перспектив професійного саморозвитку засобами науково-дослідної діяльності.

Із метою підвищення якості формування майбутніх учителів філологічних спеціальностей, забезпечення відповідності їх фахової підготовки європейським стандартам, ми розробили систему підготовки студентів до науково-дослідної діяльності. Провідними педагогічними умовами її впровадження були такі: забезпечення в навчально-виховному процесі пофазового оволодіння компонентами цієї діяльності (препаративна, модифікаційна та креативна фази); використання потенціалу навчальних дисциплін педагогічного циклу, навчальної та виробничої практики; впровадження педагогічних стратегій, що мають на меті довготривалі перспективні дослідження, які охоплюють матеріал декількох змістових модулів і передбачають різностороннє вивчення певної проблеми.

Експериментальна робота з підготовки майбутніх учителів-філологів до науково-дослідної діяльності розгорталася під час викладання навчальних дисциплін “Педагогіка”, “Методика навчання іноземної мови в загальноосвітній школі”, “Основи наукових досліджень” (бакалавріат), “Педагогіка вищої школи”, “Методика викладання іноземної мови у вищій школі”, “Методологія та методика психолого-педагогічного дослідження” (магістратура), а також у позааудиторний час, що передбачало участь у виробни-

чій практиці, роботі студентських науково-практичних конференцій, виконання досліджень (у форматі курсової, магістерської робіт).

Відповідно до означених вище вимог розроблена система передбачала поступове впровадження елементів науково-дослідної діяльності за фазами (препаративна, модифікаційна, креативна).

Препаративна фаза мала на меті пропедевтичну підготовку студентів до цієї діяльності, ознайомлення з її характеристиками, структурою та цілями. Модифікаційна фаза спрямовувала майбутніх педагогів на розробку певних методичних прийомів за аналогією з уже відомими в педагогічній науці та практиці. Креативна фаза була націлена на виявлення студентом свого творчого потенціалу в створенні нових прийомів навчання мови й літератури, виховного впливу на учнів, їх особистісного розвитку тощо. Крім цього, в контексті цієї фази студенти були спрямовані й на розробку програм перспективного особистісного саморозвитку.

Кожна з окреслених фаз прицільно впливала на оволодіння компонентами, що дало змогу утворити систему векторів розгортання науково-дослідної діяльності студентів, кожен з яких містив завдання з окреслених вище навчальних дисциплін. Так, формування мотиваційно-ціннісного компонента передбачало впровадження дослідницьких завдань диспозиційного, орієнтувального, саморегуляційного векторів; змістового – ознайомлювального, спеціалізованого, інноваційного; процесуально-операційного – інтеріоризаційного, моделювального, продуктивного; рефлексивного – самовизначального, самопроекувального, самореалізаційного.

Наприклад, із метою ефективного формування мотиваційно-ціннісного компонента в межах диспозиційного вектора студентам пропонували написати біографічно-аналітичний нарис, який передбачав характеристику вимог педагогів-класиків до професійної підготовки вчителя, а також виховання в студентів системи цінностей та переконань; орієнтувального – розкрити ключові положення теорії самоактуалізації, зробити аналіз своїх творчих можливостей та написати твір-роздум про формування власного “простору саморозвитку”. Саморегуляційний вектор був спрямований на розробку студентами проектів самореалізації свого професійного потенціалу, отже, майбутні педагоги мали окреслити систему дій у розрізі “програми мінімум” та “програми максимум”.

Змістовий компонент формувався в дослідницьких завданнях ознайомлювального вектору, наприклад, студенти мали зібрати своєрідний банк ключових дефініцій (що давало можливість розширити їх систему педагогічних понять), підготувати звіт-аналіз (який передбачав проведення аналізу наукових праць щодо сутності, компонентів, функцій досліджуваного явища), експерт-повідомлення (студенти порівнювали різні наукові погляди на вирішення певної педагогічної проблеми). Дослідницькі завдання спеціалізованого вектора передбачали оволодіння майбутніми вчителями-філологами процедурами сучасного психолого-педагогічного дослідження, наприклад, вони мали розробити вихідну базу дослідження (ви-

значити предмет, об'єкт, мету, завдання, гіпотезу, методи дослідження). Інноваційний вектор орієнтував майбутніх фахівців (переважно студентів магістратури) на отримання об'єктивно нової інформації. Наприклад, магістранти розробляли узагальнену схему проведення дослідження з визначенням ключових понять, їх аналізом та розробкою власних варіантів їх дефініції. Крім цього, студенти утворювали авторську систему педагогічних прийомів покращення різних ланок професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Формування процесуально-операційного компонента науково-дослідної діяльності в межах інтеріоризаційного вектора передбачало оволодіння майбутніми вчителями знаннями про сутність і структуру дослідницьких дій, у зв'язку з чим їм було запропоновано здійснити, наприклад, аналіз внутрішньої структури дослідницьких дій (розкрити сутність кожної із них з різних наукових позицій, проаналізувати її структуру та функції). Моделювальний вектор мав на меті формування в студентів навичок самостійного відбору та укладення системи дій, необхідних і достатніх для забезпечення високої результативності певного дослідження. Відповідно до специфіки цього вектора дослідницьким завданням було, наприклад, таке: окресліть програму дій, які актуалізуються відповідно до мети та завдань науково-дослідної діяльності. В контексті продуктивного вектора першочергове значення мала розробка методичного комплексу (аналіз майбутніми викладачами стану організації навчально-дослідницької діяльності студентів бакалавріату; розробка магістрантами індивідуальних навчально-дослідних завдань (їх тематики, цілей, завдань, програми виконання)).

Формування рефлексивного компонента науково-дослідної діяльності майбутніх учителів-філологів здійснювалося в дослідницьких завданнях, першим вектором упровадження яких був самовизначальний, наприклад, студенти мали провести взаємну оцінку результатів науково-дослідної діяльності, спрогнозувати на цій основі перспективи розвитку особистості іншого. Прикладом дослідницького завдання самопроектувального вектора може бути написання рефлексивно-аналітичного нарису (аналіз характеру досягнення цілей, їх відповідності цінностям самовдосконалення). Завдання самореалізаційного вектора орієнтувало на розробку своєрідної самодіагностики-рекомендації, що передбачало самооцінку власних результатів науково-дослідної діяльності, рівня свого самозростання як професіонала-дослідника та конструювання системи методичних рекомендацій для студентів-бакалаврів з метою активізації їх перспективного саморозвитку.

Основними стратегіями цієї системи виступили творчі прецеденти, перспективний пошук, евристичне дослідження. Стратегія творчих прецедентів мала на меті впровадження дослідницьких завдань підвищеної складності на початковому етапі навчання. Узагальнений алгоритм стратегії творчих прецедентів: рецепція проблеми → дослідження педагогічної теорії й передового досвіду → вироблення модифікаційного варіанту вирішення проблеми → аргументація власної позиції → створення нової інформації.

Стратегія перспективного пошуку орієнтувала студентів на дослідження певної педагогічної проблеми в контексті декількох змістових модулів. Узагальнений алгоритм стратегії перспективного пошуку: висвітлення історії дослідження педагогічного феномена → аналіз методології → розкриття змісту та структури феномена → конструювання концептуальної моделі → визначення організаційно-методичних закономірностей формування феномена → створення експериментально-технологічної моделі → аналіз результатів → накреслення перспектив дослідження. Стратегія евристичного дослідження передбачала оволодіння студентами методами мозкової атаки, евристичних запитань, багатомірних матриць, синектики тощо. Узагальнений алгоритм стратегії евристичного дослідження: ознайомлення із сутністю евристичних процедур → оволодіння механізмами їх розгортання → висунення оригінальних ідей → вибір оптимальних з них → аргументація їх ефективності → впровадження ідеї → аналіз результатів.

Окреслені завдання було доцільним пропонувати студентам і в період педагогічної практики, що дало змогу реалізувати ті методичні розробки, які запропонували студенти в процесі виконання дослідницьких завдань, апробувати їх та проаналізувати дані констатувального й контрольного етапів експериментальної роботи. Своєрідність науково-дослідної діяльності в період педагогічної практики магістрантів полягала в тому, що її метою була оптимізація професійного розвитку й саморозвитку студентів як майбутніх викладачів вищої школи, забезпечуючи при цьому аналіз ними методологічних, концептуально-теоретичних, практичних засад педагогічної діяльності викладача.

Висновки. Отже, науково-дослідна діяльність відзначається пізнавально-творчим характером, вона передбачає розробку наукового апарату дослідження, теоретичний аналіз та систематизацію наукових позицій, аргументацію власного бачення шляхів вирішення проблеми. Її основними компонентами є мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуально-операційний, рефлексивний. Педагогічними умовами впровадження науково-дослідної діяльності були такі, як забезпечення в навчально-виховному процесі пофазового оволодіння компонентами цієї діяльності (препаративна, модифікаційна та креативна фази); використання потенціалу навчальних дисциплін педагогічного циклу, навчальної та виробничої практики; упровадження педагогічних стратегій творчих прецедентів, перспективного пошуку, евристичного дослідження. Перспективи дослідження полягають у розробці технологій організації науково-дослідної діяльності вчителів-практиків на етапі підвищення кваліфікації.

Список використаної літератури

1. Васильєва М. П. Формування професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя іноземних мов : монографія / М. П. Васильєва, Т. Ф. Бочарникова. – Харків : Щедра садиба плюс, 2014. – 120 с.
2. Кичук Н. В. Формирование творческой личности учителя в процессе вузовской профессиональной подготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Н. В. Кичук. – Київ, 1993. – 386 с.

3. Князян М. О. Система формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов у процесі ступеневої підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / М. О. Князян. – Ізмаїл, 2007. – 445 с.

4. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз : монографія / В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко та ін. ; за ред. В. Г. Кременя. – Київ : Наукова думка, 2003. – 853 с.

5. Сущенко Л. О. Організація науково-дослідної роботи майбутніх педагогів: теорія і практика : монографія / Л. О. Сущенко. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – 359 с.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2017.

Князян М. А. Система подготовки будущих учителей-филологов к научно-исследовательской деятельности

В статье раскрыты сущность и структура научно-исследовательской деятельности будущих учителей иностранных языков. Описаны педагогические условия подготовки будущих учителей к этой деятельности. Охарактеризованы фазы и векторы системы внедрения научно-исследовательской деятельности студентов. Приведены примеры исследовательских заданий.

Ключевые слова: научно-исследовательская деятельность, будущий учитель-филолог, исследовательское задание.

Kniazian M. The System of Training the Future Teachers-Philologists for Research Activities

The study of scientific works allowed us to conclude that the future teachers' research activities should be considered as cognitive and creative, which involves the development of research apparatus (object, purpose, tasks, hypotheses, methods, etc.), theoretical analysis and systematization of scientific positions, comparison and classification of different phenomena, argumentation of their own vision of ways to solve the problem. We emphasize that the research activity of the future teacher-philologist unfolds in two leading areas as philology (linguistics, literature) and pedagogy (theory of education, didactics, methods).

The structure of research activities include such components as motivational, informative, procedural-operational, reflexive. The motivational component reflects a system of motives (interests, values, beliefs, ideals). The informative component reflects the scientific information (methodological, historical, theoretical, technological). The procedural-operational component involves the complexes of research activities (the study of theoretical information, the organization of the experiment, the argumentation of different positions, the synthesis of experimental material). The reflexive component involves the introspection and self-evaluation.

The pedagogical conditions for the implementation of the future teachers' research activities were the following: the organization of this activity by phases and vectors; to use the potential of pedagogical disciplines; to introduce the pedagogical strategies.

In accordance with the pedagogical conditions, the system of the future teachers' research activities provides the phases (preparatory, modifying, creative).

Key words: the research activity, future teacher-philologist, research task.